ERMENİLERİN TARİHLERİNİ DAHA İYİ ARAŞTIRMASI GEREKİYOR

Yiğit ALPOGAN

Analiz No : 2023 / 7

03.03.2023

**Bu yazı, ilk olarak AVİM tarafından 19 Ocak 2023te yayınlanan İngilizce bir makalenin Türkçe çevirisidir.*

Ermenistan Milli Bilimler Akademisi üyesi olan Ermeni tarihçi Ruben Safrastyan Preparation of the Kemalists for the War against Armenia in 1920 (Kemalistlerin 1920de Ermenistanla Savaş için Hazırlıkları") başlıklı bir makale yayınlamıştır.[1] Söz konusu makale, eleştirel düşünceden yoksun olması ve Ermenistanın yaşadığı talihsizliklerden tamamen başkalarını sorumlu tutması sebebiyle 1919-20 dönemindeki askeri çatışmalara dair Ermenistandaki yaygın görüşleri temsil etmektedir. Ayrıca makale çok sayıda maddi hata ve çarpıtma içermektedir.

Safrastyana göre Jön Türk Hükümeti Ocak 1914te imzaladığı bir antlaşma ile Batı Ermenistanın mevcudiyetini tanımış ancak Kemalist Ankara Hükümeti (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) bunu reddetmiştir. Bu iddia tarihin apaçık bir şekilde tahrif edilmesidir. İlk olarak Safrastyanın bahsettiği 1914 antlaşması Ocakta değil Şubatta imzalanmıştır ve antlaşmada (doğu ya da batı fark etmeksizin) Ermenistan ya da Ermenilere hiçbir atıf yapılmamıştır. Bu antlaşmada Jön Türkler sadece Doğu Anadoluda iki yabancı genel müfettiş denetimi altında ıslahat yapmayı kabul etmişler ve Osmanlı toprakları üzerinde bir Batı Ermenistan varlığını kesinlikle tanımamışlardır.

Safrastyanın makalesinin ana tezi; Ermeni kuvvetlerinin işgali altında bulunan (Kars ve Ardahan gibi) toprakların kurtarılması için yapılan askeri hazırlıkların Şubat 1920de, yani Sevr Antlaşması resmi olarak imzalanmadan önce, başladığı ve bu sebeple de bu harekatın esasen saldırganlık eylemi içerdiğidir. Başka bir deyişle Sevr Antlaşmasının maddeleri aslında çok önceden istenen ve planlanan bir savaşın bahanesi olarak kullanılmıştır.

Bu iddia ise Millî Mücadelenin ve hedeflerinin bariz bir şekilde çarpıtılmasına dayanmaktadır. Bir kurtuluş savaşı başlatma fikri ve mücadelesi Sevr Antlaşmasının imzalanması ile değil, İtilaf Devletlerinin (Müttefiklerin) Mondros Ateşkesinin ilkelerine sadık kalmayarak Birinci Dünya Savaşı bitiminde ele geçirdikleri topraklardan çok daha fazlasını işgal etmeye başlayacaklarının anlaşılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu şekilde Müttefikler ve vekalet verdikleri diğer küçük devletler Anadolu da dahil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğunu kendi aralarında paylaşacaklardı. Müslümanların nüfus çoğunluğunu oluşturduğu Doğu Anadoluda bir Ermeni devleti kurma fikri ise Sevr Antlaşması ile resmiyete dökülmeden çok önceleri Paris Barış Antlaşması ile ortaya çıkmıştır.

14 Mayıs 1919 kadar erken bir tarihte İngiliz Başbakanı Lloyd George, Doğu Anadoluda Amerikan mandası altında bir Ermeni devleti kurma projesini de içeren Osmanlıyı paylaşma planını Paris Barış Konferansına sunmuştur. Bu nedenle Sevr Antlaşmasının imzalanma tarihinden bağımsız olarak, Kars ve Ardahan dahil olmak üzere Doğu Anadoludaki Türk egemenliğini sonlandırma plan ve projeleri çok önceleri ortaya çıkmış ve Milli Mücadele tam da bu tür plan ve projeleri engellemek üzere başlatılmıştır.

Kars ve Ardahan konusunda Safrastyan okurlarını bu konuda bilgilendirmese de bu vilayetlerin nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmakta idi ve Brest-Litovsk Antlaşmasının ardından Haziran 1918de yapılan referandumlarla bu bölgeler Osmanlı İmparatorluğuna dahil olmaya karar vermişlerdi. Jestlerle Müttefiklerin sempatisini kazanmayı bekleyen Osmanlı yönetimi Mondros Ateşkesinden sonra buradan askeri birliklerini çıkarış ve yaklaşık olarak savaş öncesi sınırlarına çekilmiştir. Bunu takiben, (Birinci) Ermenistan Cumhuriyeti Kars-Ardahan bölgesine birliklerini yerleştirmiş ve bölgedeki Müslümanlara karşı geniş çaplı mezalimler gerçekleştirmeye başlamıştır.

Tüm bu dönem boyunca ise Ankara Hükümeti yeni Ermenistan Cumhuriyetini aklıselime davet etmiş ve savaşmadan bir antlaşmaya varmaya çalışmıştır. Başka bir deyişle Ankara Hükümeti bölgedeki Ermeni işgalinin sonlandırmak için en iyiyi umut edip en kötüye, yani Ermenistanla bir savaşa hazırlanmıştır. Ancak Ermenistan Hükümeti büyük bir yanılgı içerisinde kendi askeri gücüne güvenirken Ankara Hükümetininkine ise hafife almıştır ve bu sebeplerden ötürü de Ankaranın yaptığı tüm antlaşma ve görüşme önerilerini reddetmiştir.

Ermenistanın ikinci Başbakanı ve 1920 Gümrü Antlaşması imzalandığında da Dışişleri Bakanı olan Alexander Hatisyanda bu durumu kabul etmiştir. Doğu Cephesine komuta eden Kazım Karabekir, Hatisyana açık bir şekilde Ermenistan Hükümeti, Ankara Hükümetini dinleyip müzakere ile antlaşmayı razı olsaydı savaşı önlemiş olacağını ve iki ülkenin barış ve karşılıklı saygı temelinde ilişkilerine çok daha önce başlamış olabileceğini belirtmiştir. Ancak Karabekire göre olan olmuştu ve artık ileriye bakılmalı ve iki ülke arasında barış ve dostane ilişkilerin sağlanmasına çalışılmalıydı.[2] Safrastyan tüm bunları görmezden gelmekte ve komplo olmayan bir yerde komplo teorisi üretmeye çalışmaktadır.

Bu husus Ermenistanın ilk Başbakanı olan Hovhannes Kaçaznuni tarafından meşhur manifestosunda da kabul edilmiştir:

> Ortada aksi iddia edilemez bir gerçek var. Biz savaştan kaçınmak için yapmamız gereken her şeyi yapmadık. Sonuçlar bir yana, Türklerle ortak bir anlaşma zemini bulmak için var gücümüzle çalışmalıydık. İşte biz bunu yapmadık. Biz bunu gayet açık ve o denli de basit nedenler yüzünden yapmadık: Türklerin hangi kuvvetlere sahip olduğunu bilmiyorduk ve kendi gücümüzden çok emindik. Esas yanlış buydu. Savaştan korkmuyorduk, zira zafer kazanacağımıza inancımız tamdı. Tecrübesizliğin ve cahilliğin gafletiyle sınırlarımıza Türkiye tarafından hangi kuvvetlerin yığılmış olduğunun farkına varamadık. Sınırlarımızda askeri operasyonlar başladığında Türkler bizimle bir araya gelmeyi ve görüşmelere başlamayı önerdiler. Biz ise onların önerisini geri çevirdik.[3]

Kaçaznuninin de kabul ettiği üzere bir savaş çıkması durumunda kazanacaklarına olan inançları nedeniyle Ermeni liderleri diplomatik bir çözüme varmak için yapılmış tüm teklifleri reddetmişlerdir. Ayrıca çatışmalar başladıktan sonra dahi Türkler bir araya gelip müzakere yoluyla çözüm bulmayı teklif etmiş fakat Ermeni liderleri her türlü müzakere teklifini reddetmişlerdir. Tüm bunlar Safrastyanın tezinin nasıl zayıf temeller üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Safrastyan, olayların bu yönde gelişmesinin ana faktörünün genç Ermenistan Cumhuriyetinin Taşnak liderlerinin gerçeklerle bağlarının kopmasından ve elde edilmesi mümkün olmayan, gerçekdışı hedefleri saplantı haline getirmesinden kaynaklandığını fark edememekte ve ortaya koyamamaktadır. Ermeni liderlerinin bölgeyi yönetmeyi hak ettikleri yönündeki inanç çoğunlukla yabancı devletlerin sempatilerinin Ermenilerin lehinde olduğu beklentisine dayanmaktaydı. Wilson İlkeleri, Paris Barış Konferasının teklifleri ve Sevr Antlaşmasının maddeleri onlarda imkansızı başarabilecekleri yönünde bir kanaat oluşturmuştu. Özellikle de Wilson Ermenistanı projesi onları gerçeklerden koparmıştı.

Wilson Ermenistanı olarak hayata geçirilmeye çalışan proje tamamıyla Woodrow Wilsonun fikriydi. Onun etkisi altında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Kafkasyada geniş alanları ve Doğu Anadolunun neredeyse tamamını içine alan ve Anadolu ve Azerbaycan Türklerine müthiş bir haksızlık olacak şekilde bir Ermeni devleti kurmayı teklif etmiş ve daha sonra da bu öneri Sevr Antlaşması ile tüm İtilaf Devletleri tarafından kabul görmüştür.

Kars ve Ardahan dahil olmak üzere Doğu Anadoluda Ermenistan olarak istenen bölgenin nüfusunun sadece yüzde 20-25i Ermenilerden oluşmaktaydı. Neredeyse yüzde 80lik çoğunluğu oluşturan Müslüman nüfus ise Ermeni idaresine maruz kalmayı istememekteydi ve bunu hiçbir zaman kabul etmeyecekti. Amerikalı tarihçi ve demografi uzmanı Justin McCarthynin de belirttiği üzere, Ermeniler Doğu Anadoluda nüfusun sadece yaklaşık %20sini oluşturmaktaydılar ve dünyadaki tüm Ermeniler Doğu Anadoluya göç etseler dahi Ermeniler bu bölgede bir çoğunluğa sahip olamıyordu.[4] Bu nedenle ne kadar barış yanlısı olursa olsun kendisine saygısı olan hiçbir hükümet bu bölgelerdeki Ermeni taleplerini kabul edemezdi.

Bu şartların kabul edilemez olduğunu bilen sadece Türkler ya da Ankara Hükümeti de değildi. Birinci Dünya Savaşının ana galibi olan İngiltere bölgede durumun umutsuz

olduğunun farkına varmış ve kendileri imkânsız bir amaç için çabalamak yerine kurnaz bir şekilde bu bölgeyle ilgili sorumluluğu Amerikalıların almasını istemiştir. Amerikan Başkanı Wilson mümkün olan en geniş sınırlarla bir Ermenistan devleti kurma projesini sunduğunda İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu projeyle Wilsonun hayal ürünü olarak alay etmiştir.

Taşnak Ermeni liderleri gerçeklerle ve fiili durumla yüzleşmeye cesaret edebilselerdi, kendilerine Türkler tarafından yapılan müzakere tekliflerini ciddiye alıp bu sayede savaşın önüne geçebilirlerdi. Bunun neticesinde ortaya çıkan antlaşmada ise kendileri için daha iyi şartlar elde edebilirler ve daha da önemlisi askeri mühimmat ve birliklerini muhafaza ederek ileride gerçekleşecek olan Bolşeviklerin Ermenistanı ele geçirme operasyonuna daha iyi direnebileceklerdi. Bu husus da önde gelen bir Ermeni tarihçi olan Jirair Libaridian tarafından kabul edilmiştir:

> Birinci Ermenistan Cumhuriyetini nasıl kaybettiğimizi unuttuk. [Yine] Türk-Rus işbirliği vardı. [Yine] Sevr Antlaşmasını gerçekleştirmeye çalışma çabası vardı. O zamanda, şimdiki gibi, mümkün olabileceklere odaklanmak yerine hayallerimizi saplantı haline getirdik ve mümkün olabileceklerin bir kısmını kaybettik. Dahası, bağımsızlığımızı kaybettik. Başka bir deyişle, tüm bunlar tahmin edilebilirdi ve tahmin edilmişti.[5]

Umuyoruz ki Ermenistandaki gelecek nesiller, Safrastyan tarafından sunulan basite indirgenmiş ve çarpıtılmış tez yerine Kaçaznuni, Hatisyan ve Libaridianın uyarılarını ve tavsiyelerini dikkate alırlar.

**Resim: Birinci TBMM Binası (üst), Hovhannes Kaçaznuni (alt sol), Alexander Hatisyan (alt sağ)*

[1] Ruben Safrastyan, Preparation of the Kemalists for the War against Armenia in 1920, *Sciences of Europe*, No: 103 (2022): 64-67, https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2022/10/Sciences-of-Europe-No-103-2022.pdf

[2] Mehmet Arif Demirer (ed.), *Hatisyan, 1930* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2021), 317.

[3] Hovhannes Katchaznouni, *The Manifesto of Hovhannes Katchaznouni, First Prime Minister of the Independent Armenian Republic* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006).

[4] Justin McCarthy, *Turks and Armenians: Nationalism and Conflict in the Ottoman Empire* (Madison, Wisconsin/USA: Turko-Tatar Press, 2015).

[5] Jirair Libaridian, "A step, this time a big step, backwards," *Aravot*, September 1, 2020, https://www.aravot-en.am/2020/09/01/263436/

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: ALPOGAN, Yiğit. 2026. "ERMENİLERİN TARİHLERİNİ DAHA İYİ ARAŞTIRMASI GEREKİYOR." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2023 / 7. Mart 03. Erişim Kasım 20, 2026. https://www.avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENILERIN-TARIHLERINI-DAHA-IYI-ARASTIRMASI-GEREKIYOR

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır